

АНАТОЛІЙ ПЕРЕРВА,

лауреат премії імені Миколи Островського і Олександра Олеся

ВАЖКЕ ЩАСТЯ АНАТОЛІЯ БОРТНЯКА або ДЕЩО ПРО ПРИРОДУ ГУМОРУ

*Чим більше віддаляється від мене
потойбіч світу, в далах неземних
близьких людей сузір'я поіменне, –
тим близьче наближаюся до них.*

Анатолій БОРТНЯК

Його характер і постава визначалися непоказною інтелігентністю, уважною доброзичливістю і неодмінною обов'язковістю в товарицьких взаєминах. Ніколи, навіть у хвилини дружньої застільній відвертості, не помічав за ним надмірно гарячих емоційних сплесків красномовності, слів гучного захвату, або ж твердої категоричності в оцінках людей чи подій. Навіть власні гумористичні вірші (епіграми та пародії) він читав із артистичною незворушністю, хоча й з ледь помітним усміхом. З таким же усміхом він підписував друзям свої нові книги, з сумним усміхом і гідністю долав свої життєві негаразди, яких в останні десятиліття йому на долю випало чимало: переніс кілька складних операцій, сумлінно разом з дружиною доглядав за тяжко хворою, прикутою до ліжка мамою...

Здається, нікого не треба переконувати, що найбільш вартісні твори мистецтва народжуються на межах трагічного і смішного. Адже все в нашому житті поряд: захват любові і жорстокість зради, втіха плоті і проза побуту, і дуже часто – сміх крізь слізози. Отож митцеві залишається одне – талант спіймати і зберегти в слові, барвах чи мелодії сутність нашого буття.

На цю та інші подібні теми ми з Бортняком неодноразово говорили в ті благословенні часи, коли з Анатолієм кілька років були «дійсними членами» приймальної комісії Спілки письменників України, перечитували і оцінювали десятки чи навіть сотні книг, автори яких претендували на членство в СПУ. Тоді на засіданнях комісії точилися прецікаві дискусії, бо учасниками дебатів були Роман Іваничук, Юрій Щербак, Володимир Малик, Петро Осадчук, Свген Дудар, певний час і Ліна Костенко.

В Ірпінському будинку творчості ми зазвичай поселялися в сусідніх кімнатах, аби час від часу можна було забігти на гостину один до одного, обмінятися думками з приводу прочитаних книг або останніх публікацій у письменницьких часописах, випити чарочку чаю чи чогось міцнішого.

Втім мій тезко не був схильним до ґрунтовних застіль, що в нашому творчому середовищі трапляється частенько. Він умів смакувати добре

В перерви V з'їзду Спілки письменників України (Київ, 2006 р.) Анатолій Бортняк, Володимир Рутківський, Анатолій Перерва в колі гостей з'їзду.

вино чи горілку, настояну на травах, але не більше. Більше любив «смакувати» тогочасну поезію, бо, на мою думку, Бортняк у 70-90 роках був чи не найголовнішим і найінтелігентнішим гумористичним «дегустатором» поетичної продукції.

Він не був прихильником «реготального» гумору, в якому неодмінно присутні кум, теща, самогон, сало. Звичайно, в народі подібні теми широко побутують, і великий знавець народного гумору Павло Глазовий вмів їх майстерно огранити і надати їм новогозвучання. Бортняка ж більше приваблювали літературні теми. Як ніхто інший з пародистів, умів він дотепно і тактовно спародіювати поета, бо тонко відчував образну систему автора, часом міг досягнути рівня авторського образного мислення. Пам'ятаю, я висловив Бортняку своє захоплення пародією на Івана Драча, що її надрукувала «Літературна Україна» (варіація на тему «...І з сиром пироги»). Ось уривок з пародії:

*Стрижсе мене власна жінка. Під Сократа на лобі.
А пироги печу собі сам, Це моє хобі.
Беру не обов'язково тісто, можна два фунти твісту.
Замішую на воді для розваглення змісту.
Води беру краплини безцінні
Тільки в переносному розумінні.
Замість сиру, щоб смакувало незвично,
Кладу щось комп'ютерне чи енциклопедичне.
Черінь змащую гасом. Потрібен гас,
Щоб на Пегаса натягти протигаз.
Тепер, мої витвори, залазьте у піч-но!
Грипозні іронізми спік я аналогічно...*

Анатолій на мій схвальний відгук сказав, що завжди побоюється якимось кострубатим дотепом образити автора, тим паче, якщо це відомий майстер слова. Пізніше в листі до мене, посутньо коментуючи мою не зовсім вдалу юнацьку пародію на «Фіалки-вірші» Ірини Жиленко, Бортняк зауважував: «Все ж пишучи пародії на таких самобутніх, з яскравим почерком, поетів, як Жиленко, треба шукати точніших, оригінальніших і смішніших пародійних відповідників. Кажу це не тільки тобі, а й собі зараз, працюючи над цілою добіркою пародій, епіграм та шаржів, я особливо відчув, яка це велика відповідальність – адресувати тому чи іншому колезі якісь претензії, звинувачення! I як важко, з одного боку, типізувати, узагальнювати, а, з другого боку, індивідуалізувати. А ще важче – не повторювати одні і ті ж (чи чужі) прийоми наasmішкуватого наслідування. Одним словом, пародія, як і все в мистецтві, вимагає серйозного підходу».

Анатолій Бортняк був великим знавцем і охоронцем рідної мови, він написав чимало оригінальних віршів, у яких поетичними засобами розкрив її багатство і милозвучність (цикл «Про що мова?»). До речі, він у місцевій пресі тривалий час вів рубрику на захист української мови, завзято боровся з вінницькими русотяпами і прихильниками «двуязиччя». А ще пречудово зновся на міфології, у його віршах зrimо постали давньогрецькі і давньоримські герої (цикл «Аналогії з міфології»). Якось Бортняк зацитував мені рядки поета Анатолія Ж.: «...Питаюся у темряві найвно: де наші Діогени, в біса, де ж?». і додав, що автор вважає філософа Діогена позитивним героєм, хоча це не так, і прочитав власного вірша-відповідь:

*З ліричного вашого сплеску,
в якому безвихід сама,
збагнув я , колего і тезку,
що в нас Діогенів катма.*

*Сумні вам такі дефіцити.
Ta варто з античних письмен
належніше світло пролити:
яким же він був - Діоген?*

*Він , маючи дику натуру,
в душі інтриган-примітив,
високу паплюжлив культуру,
На неї він бочку котив.
Опошлював рідне до хрипу.
За обріями давнини
вважався, як мовиться, типу
Сердючки а чи Бузини.*

*Без нього вам гірко. До неба
Ви зводите руки. Однак
їх більше між нами, ніж треба.
Вже їх розвелось, як собак.*

Мову веду здебільшого про гумористичний хист Анатолія Бортняка, а він же видав кілька десятків книг «серйозної» поезії, позначеній глибиною художнього мислення і оригінальністю. Про це належить говорити окремо і грунтовно.

Бортняк мав багатьох друзів, з окремими близьче зазнайомив і мене. Пригадую наші з ним неодноразові відвідини Петра Осадчука, з яким Анатолій товарищував з юності. Ті гостювання були наповнені цікавими розмовами, веселощами, жартами. Петро був неабияким дотепником, особливо йому вдавалися близкавичні жарти-експромти, що їх я часто чув з його вуст на різних письменницьких неофіційних зібраннях. Якось уже пізніше, коли Петро хворів, ми з Бортняком зустрілися на з'їзді (це була наша остання з Анатолієм зустріч). Згадали Петра, домовилися заїсти до нього, як колись. А я прочитав Бортняку один експромт Осадчука, що він виголосив у 1983 році на ювілії Маяковського в Харкові... Відбулось це за вечерею в ресторані, куди делегацію письменників з усього «нерушимого Союзу» запросили представниці тодішньої влади – заступник облвиконкому Євгенія У. і секретар місцевого райкому партії Ольга Я. Жіночки були одягнені ошатно, модно. Петро Осадчук уважно і багатозначно поглянув на обох і виголосив третій тост:

*Про вродливих жінок не можна говорити довго,
Навіть якщо ми – звичайні генії.
Тост має бути коротким, як спідничка в Ольги,
Але глибоким, як декольте в Євгенії.*

Письменники відреагували на жарт сміхом, а от партійні дами були неабияк спантеличені і наполохані (хіба ж можна так жартувати над начальством!), тож за хвилину накивали п'ятами з ресторану. Подалі від гріха.

Бортняк, почувши експромт, стиха посміявся і зауважив: «Осадчук, я певен, уже й забув про цей жарт. Обов'язково сходимо і прочитаємо йому. Це збадьорить Петра...»

На жаль, цей задум не вдалося здійснити. Одлетіли у вічний вирій обидва – і Петро, і Анатолій.

Одну зі своїх визначальних книг Анатолій Бортняк назвав напрочуд влучно – «Важке щастя». В написі на ній побажав мені теж щастя, але додав – «не обов'язково важкого». Але хіба воно буває легким?